Muharrem KASIMLI, Folklor ve Edebiyat Araştırmaları. Bakü: "İlim ve Tahsil", 2017, ISBN 978-9952-8176-4-5, 628 sayfa.

Dr. Öğr. Üyesi Dilek TÜRKYILMAZ*

Bu çalışma; Prof. Dr. Muharrem Kasımlı'nın, uzun yıllar içinde kaleme aldığı ilmî eserlerinden en seçkin örneklerin ***Folklor ve Edebiyat Araştırmaları*** adı altında bir araya getirilerek yayımlanmış halidir. Muharrem Kasımlı, 1958 yılında Azerbaycan'ın Taruz ilçesinde dünyaya gelmiştir. Azerbaycan Millî İlimler Akademisi (AMEA) Nizami Edebiyat Enstitüsü Öğretim Üyesi, halk bilimci Prof. Dr. Muharrem Kasımlı Azerbaycan edebiyat tarihi, Azerbaycan sözlü halk edebiyatı ve Azerbaycan âşık sanatı alanlarındaki eserleriyle tanınmış olup 2004 yılından bu yana *Folklor ve Etnografiya* adlı uluslararası bir halk bilimi dergisi çıkarmaktadır. Eserleri Azerbaycan dışında Amerika, Rusya, Türkiye, İran ve Orta Asya ülkelerinde de yayımlanmıştır. Azerbaycan folkloru ve klasik edebiyatı sahasında altı kitap, iki monografinin yanı sıra yüzden fazla makalesi bulunmaktadır.

Üç ayrı kitabın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bu eserin ilk kısmını ***Ozan***-Âşık ***Sanatı*** adlı kitap oluşturmaktadır. 5-266. sayfalar arasında yer alan bu kitabın ozan sanatı ve âşıklığın tarihî-semantik öneminin sistemli bir şekilde ele alındığı ilk baskısı 1996 yılında yapılmış olup, bilim camiasının esere olan büyük ilgisi neticesinde 2003 yılında ikinci yayını yapılmıştır. İlk üç yayımda 500'er olan baskı sayısı dördüncü baskısını yaptığı 2011 yılında ise 2000'e yükselmiştir. Kitapta kısa bir girişin ardından, ilk önce âşıklığın genetik kaynakları tespit edilmiştir. "Kam-şaman kompleksi, ozan-kopuz ananesi ve ozan-bahşı ilişkileri" olmak üzere üç başlık halinde ele alınan kaynaklar açıklanarak kam-bahşı-ozan çizgisi boyunca gelen ilişki ve etkileşim dile getirilmiştir. Kitabın bu birinci bölümünde "Âşık *Sanatının Genetik Kaynakları"* üzerinde durulmaktadır. Muharrem Kasımlı ve Türkiye'de Köprülü'nün isabetle belirttiği gibi bugünkü âşıklık geleneğinin temeli kam-şaman sistemine dayanmakta, onları destan anlatan ozan-baksı-bahşılar izlemektedir.

İkinci bölüm *"Âşıklık: Tarihî Seciyyesi ve Teşekkül Merhaleleri"* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, ozanlıktan âşıklığa geçiş safhası ele alınmıştır. İslamiyet'in Türkler tarafından kabulüyle dinî, didaktik şiirlere yönelme söz konusu olmuş, âşık, Hak âşığı kavramları ortaya çıkmıştır ve bu durumun ozanların konumunu nasıl etkilediği, zamanla ozanın tarih sahnesindeki yerini âşığa bırakması, dolayısıyla bu değişim sonucu kopuzun sazla yer değiştirmesi, tasavvufî dünya görüşünün âşıklığa etkileri sosyal-siyasî zemin üzerinde sistemli bir şekilde açıklanmaktadır.

Üçüncü bölümde *"Azerbaycan Âşık Muhitleri"* ele alınmaktadır. Âşık muhitlerinin oluşum süreçleri ve özelliklerinin yanı sıra, hangi nedenlerden dolayı etkilerini yitirmeye başladıkları veya yok oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca âşık muhitlerinin ve orada yetişen âşıkların halk arasındaki nüfuzları ve edebiyata katkıları vurgulan-

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Ankara/Türkiye, dilek.turkyilmaz@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0521-4086

maktadır. Muharrem Kasımlı, âşık sanatının temellerinin güney muhitlerinde atılmasına karşın güney muhitleri ile ilgili geniş bir bilgiye sahip olmadıklarını, bunun da hem muhitler hakkında düzenli bir derleme ve araştırma çalışması yapılmamasından hem de siyasî nedenlerle gidiş gelişin kısıtlı olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Kasımlı'nın tespitine göre, "Azerbaycan Âşık Sanatı"nda şu muhitler bulunmaktadır: *1. Göyçe Âşık Muhiti, 2. Dereleyez Âşık Muhiti, 3. Nahçıvan Âşık Muhiti, 4. İrevan (Revan) Âşık Muhiti, 5. Çıldır Âşık Muhiti, 6. Derbend Âşık Muhiti, 7. Şirvan Âşık Muhiti, 8. Borçalı Âşık Muhiti, 9. Gencebasar Âşık Muhiti, 10. Karadağ-Tebriz Âşık Muhiti, 11. Urmiye Âşık Muhiti, 12. Zencan Âşık Muhiti, 13. Save Âşık Muhiti, 14. Horasan Âşık Muhiti, 15. Gaşgay Âşık Muhiti.* Eserde her âşık muhitinin doğuş yeri, etkileme alanı, belli başlı üstat âşıkları açıklanmakta, muhitin sanat özellikleri gözler önüne serilmektedir.

Dördüncü bölümde *"Âşık Repertuvarı"* başlığı altında âşıkların neler çalıp söyledikleri, neler anlattıkları, sanat dağarcıkları araştırılıp sonuçları ortaya konulmuştur. Kasımlı'ya göre, bir âşığın üç repertuvarı vardır: *1. Söz, 2. Havacat (müzik), 3. Davranış, hareket.* Söz repertuvarında hem şiir hem destan hem de halk hikâyeleri bulunmaktadır. Havacat (müzik) repertuvarında âşık makamları ve bunlarla yakılmış havalar yer almaktadır. Davranış-hareket repertuvarı, âşık sanatının icrasıyla ilgili, geleneğe uygun hareketlerdir.

Beşinci bölümde geleneklere uygun bir âşık meclisinin nasıl başlayıp nasıl devam edip nasıl sonuçlandığı anlatılmıştır. Muharrem Kasımlı, bir âşık meclisinin üç aşamalı gerçekleştirildiğini belirtmektedir: *1. Başlangıç, 2. Gidişat, 3. Sonluk, kapanış*. Her bölümde neler çalınıp söylendiği, gece ve gündüz meclislerine göre değişen icralar örneklerle açıklanmıştır. Kitap, sonuç bölümü, İngilizce ve Rusça özetle sona ermektedir.

Bu kitabın bir sonucu olarak Muharrem Kasımlı, *Ozan-Âşık Sanatı*'nda Türk etnik-medeni sistemi içinde âşık sanatının gerçek görünümünü yansıtmaktadır. Türk manevî medeniyetinin oluşum, gelişim ve geleceğe aktarılma çalışmalarında âşık sanatının oynadığı rol dile getirilmektedir. Âşık sanatının bağlandığı ilk kaynaklar ele alınarak kam- bahşı- ozan- âşık halkası boyunca yaşanan tüm süreçler detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Ozan sanatının İslamiyet'in kabulü ve tarikat sisteminin etkisiyle tarih sahnesindeki yerini terk etmeye başlaması o dönemin sosyal-siyasi zemini içerisinde anlatılmaktadır. Ozan-âşığın bir müddet birlikte yaşamasının ardından âşığın galibiyetini ilan edip ozanı sanat meydanından çıkarma süreci ilişkiler ağı içinde ifade edilmektedir. Muharrem Kasımlı, âşık muhitlerinden söz ederek ilgili muhitlerin günümüzdeki hallerini hazırlayan siyasi şartları, coğrafi koşulları, tarihî olayları sistemli bir şekilde açıklamaktadır. Sadece güney muhitleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığı ifade edilerek bu duruma neden olan şartlar ortaya konmaktadır. Azerbaycan âşık repertuvarının ana hatlarına da değinilerek âşık sanatını oluşturan süreçler tamamlanmaktadır.

Muharrem Kasımlı'nın eserlerinden bir seçki olarak isimlendirebileceğimiz ve burada tanıtmaya çalıştığımız *Folklor ve Edebiyat Araştırmaları* adlı bu çalışmanın ikinci kısmı ise yazarın âşık sanatıyla ilgili ilk önemli araştırması Şah İsmail Hatâyî'nin Poeziyası başlıklı doktora tezinden oluş-

maktadır. Kitabın 267-416. sayfaları arasında yer alan bu eserde Hatayî'nin şiiri tanıtılmaktadır. Bilindiği gibi şiirde "Hatayî" mahlasını kullanan Şah İsmail'in Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler yazması bu üç dili kullanabildiğini göstermektedir. Azeri Edebiyatında "sâhib-i seyf ü kalem" olarak anılan Şah İsmail, Azeri edebiyatının en önemli şairlerindendir. Arapça ve Farsçayı şiirler yazacak kadar iyi bildiği halde, devrindeki genel eğilimlere rağmen, şiirlerini Türkçe yazarak Azeri edebiyatının gelişmesinde ön ayak olan şairlerden birisi olmuştur. Şah İsmâil'in Nizâmî, Evhadî, Kişverî-i Tebrîzî, Habîbî gibi Azeri sahasında yetişmiş Farsça yazan şairlerle Nesîmî ve Ali Şîr Nevâî gibi Türkçe yazan şairlerinin eserlerini okuduğu onların tesirleri altında yetiştiği ortaya çıkmaktadır. Muharrem Kasımlı bu eserinde, Şah İsmail Hatayînin Şiirinin Tedkik Tarihine Kısa Bir Bakış, Hatayî Şiirinin Kaynakları, Hatayî Şiirinin Mevzu ve Türlerini Kavrama, Hatayî'nin Sanatkarlığı, Hatayî Şiirinde Tekrar Sistemi ve Sonuç bölümlerinden oluşan bir bütünlük içinde Azeri edebiyatının bu önemli temsilcisini bizlere tanıtmaktadır.

Folklor ve Edebiyat Araştırmaları kitabının üçüncü kısmı ise Muharrem Kasımlı'nın Azerbaycan folkloru, Dede Korkut, Fuzulî ve âşık edebiyatının Azerbaycan'daki önemli temsilcileri gibi çeşitli konularda kaleme aldığı seçme makalelerden oluşmaktadır. 417-627. sayfalar arasında yer alan bu bölümde yer alan makaleler sırasıyla şunlardır: *Azerbaycan Folklorunun Doğası ve Tarihi, Dede Korkud'un Kabri Derbendedir, Dede Korkud'dan Beri, Milli Bayramımız, Fuzulî Şiirinde Oğuz Boyu Nefesi,* Âşık *Edebiyatının Milli ve Tarihî Özelliği, Kurbanîdir Benim Adım, Abbas Tufarkanlı-*Âşık*lığın Padişahı, Bayatılarımızın Heykeli- Sarı* Âşık*, Hasta Kasım Tikmedaşlı, Abdalgülablı Valeh- Valeh Lakabımdır Sefidir Adım,*Âşık Hüseyin Şemkirli, Elesgerem Her Elmiden Halıyam, O bir Hak Aşığıydı-Hüseyin *Bozalkanlı, İsmi Pünhan Aşığı-Molla Cuma,* Âşık*lığın Dede Şemşir Yüceliği, Destanlaşan İlahi Muhabbet Abideleri, Şirvan* Âşık *İcrasında Muğam-Hanende Üslubunun Yeri,* Âşık *Sanatının Çağımızdaki Durumu, Problemleri ve Gelişim Perspektifleri, Folklor Kervanının Ulu Sarvanı, Ay Işığının Şairi.*

Sonuç olarak, bu kitabın aktardığı bilgilerden hareketle kökü eski çağların mitolojik dünya görüş sisteminin ilkel düşünüş ve düşünce olanaklarına dayanan Türk manevi medeniyetinin oluşmasında, daha sonra ise muhtelif uygarlık aşamaları boyunca korunup geleceğe taşınmasında âşık sanatı ve onun bağlandığı ilk kaynakların önemli tarihî-estetik rol oynadığı söylenebilir. Türk kültürünün zenginliklerini yansıtan âşık sanatını ve folklorun diğer konularını bilmek ve bunları gelecek kuşaklara aktarabilmek de kültürel çözülmeyi oluşturan etkenlerin etkisini azaltacaktır. Bu bakımdan Muharrem Kasımlı'nın on yıllar boyu kaleme aldığı bu ilmî eserlerin en seçkin örneklerini *Folklor ve Edebiyat Araştırmaları* adı altında toplayan bu çalışma, özellikle âşık edebiyatı ve folklorun diğer alanlarıyla ilgili çalışan bilim insanlarının istifade etmesi gereken önemli bir kaynak durumundadır.